

Оксана Кисла

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Удосконалення системи освіти та підвищення якості професійної підготовки в Україні – визначальна соціокультурна проблема, вирішення якої полягає у приведенні освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог, визначенні пріоритетних напрямів освітньої політики, стратегії і тактики дій відповідно до потреб суспільства і ресурсів держави, створенні освітянських програм, необхідних для послідовного економічного й соціального розвитку суспільства, а також індивідуального культурного самовираження особистості в суспільстві [3, с. 7].

Основою професійної підготовки педагога ХХІ ст. стає розвивальна складова, виховання особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого вирішення проблем, усвідомлює свою відповідальність, постійно працює над особистісним і професійним зростанням, вміє досягати поставлених цілей.

Звернення до поняття «професійна педагогічна компетентність» у теорії та практиці професійної освіти викликано рядом об'єктивних і суб'єктивних чинників. У цьому випадку актуалізується проблема професійно-педагогічної підготовки вчителя, від рівня якої фактично залежить успішний розвиток вітчизняної системи освіти [2].

Останнім часом з'явилося багато наукових праць, присвячених різним аспектам підготовки вчителя нового покоління (О. О. Абдуліна, В. П. Андрущенко, Б. А. Грицюк, Н. Ф. Білокур, В. І. Бондар, Б. С. Гершунський, В. Г. Кремень, О. Г. Мороз, О. Я. Савченко та ін.). Проблема визначення професійної компетентності педагога є актуальною в педагогічній науці. До неї звертались такі провідні вчені, як І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, В. І. Лозова, А. В. Маркова, В. О. Сластьонін, В. А. Хуторський, Т. І. Сущенко та ін.

Деякі вчені (Є. В. Андрушівська, М. К. Кабардов, С. О. Сисоєва) під професійною компетентністю розуміють певну систему, що інтегрує знання, вміння, навички, професійно значущі якості особистості вчителя, яка забезпечує виконання професійних функцій. Різні аспекти професійної компетентності досліджують С. С. Вітвицька, О. В. Вознюк, А. А. Дубасенюк, М. В. Левківський та ін.

Професійну компетентність ми розглядаємо як сукупність знань з професійно орієнтованих дисциплін (педагогіка, психологія, методики) та вмій їх практично використовувати в професійній діяльності. У сучасних умовах відкритого доступу до будь-якої інформації професійність знань

вчителя визначається не тільки змістом цих знань, а й здатністю передавати їх таким способом, який сприяє взаємодії, обговоренню, діалогу, аргументації [4, с. 570]. З цього випливає, що поряд зі знаннями наукових фактів вчителю необхідне знання інтерактивних технологій їх опрацювання.

Формування вчителя нового типу можливе лише за умови наближення навчання у ВНЗ до реальної професійної діяльності, адже становлення вчителя визначається не лише глибокими знаннями, а й удосконаленням його професійних умінь і навичок у практичних діях. Саме тому формування компетентності майбутніх учителів початкових класів повинно здійснюватись за допомогою новітніх технологій навчання. Одним з найперспективніших шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів є впровадження в навчальний процес активних форм та методів навчання. Використання інтерактивного навчання передбачає не просте удосконалення активних форм та методів роботи, а становить концептуально новий тип праці.

Впровадження інтерактивних технологій навчання висвітлювали О. Л. Глотов, Т. В. Дуткевич, О. М. Завальнюк, Е. І. Федорчук та ін., проблемі застосування цих технологій у школі присвячені праці Г. І. Коберник, А. М. Мартинець, Л. В. Пироженко, О. І. Пометун та ін.

Метою статті є визначення основних засобів інтерактивних технологій навчання та обґрунтування доцільності практичного застосування деяких з них при формуванні професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

На думку багатьох міжнародних експертів, компетентності є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність випускника ВНЗ до життя, його подальшого особистого розвитку й до активної участі в житті суспільства. Постає питання, які підходи, форми роботи можуть задовольнити сучасний попит студентів, сформувати необхідні компетентності, професійно-особистісні якості майбутніх вчителів, фахівців освітньої сфери.

Основною формою навчання у ВНЗ залишається лекція, незважаючи на її гостру критику як пасивної форми навчання. Лекції є однією з найдавніших та найпоширеніших форм викладання у вищій школі. Курси лекцій синтезують великий обсяг знань, який викладач подає в опрацьованому вигляді. Але традиційні лекції не задовольняють попит студентів.

Традиційна лекція, в якій переважає репродуктивне сприйняття матеріалу, має ряд недоліків:

- монологічний виклад матеріалу, розрахованого на неіснуючого «середньостатистичного» студента;
- обмін інформацією має односторонній характер;
- зведення навчальної активності аудиторії під час такої лекції до

рівня копіювання монологу викладача за принципом «що встиг, те записав» провокує сприймання теоретичних знань відірвано від їх осмислення та засвоєння;

- зворотній зв'язок з аудиторією здійснюється, як правило, за допомогою мінімально можливих засобів: спостереження за діями студентів, виразом їх очей та облич, зауважень тощо.

Сьогодення вимагає не стандартних лекцій-монологів, а діалогу, що передбачає аналіз проблемних ситуацій, імпровізацію, креативність. Тож, принципи діалогізму, проблемності, емоційності, використання інтерактивних методик можливі за тієї умови, коли викладач створюватиме добре продуману систему завдань, які зможуть зацікавити студентів і заохочуватимуть їх до самостійного пошуку.

А. М. Адамова інтерактивність розглядає як безпосередній діалог, пов'язаний з високим рівнем розвитку техніки. Інтерактивне навчання – це навчання, занурене в спілкування. Форми навчання при цьому видозмінюються з трансляційних (передавальних) на діалогові, тобто засновані на взаєморозумінні й взаємодії [1, с. 9]. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, функціональне призначення якої – створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії усіх учасників; викладач і студент є рівноправними суб'єктами навчання.

Застосування інтерактивних технологій в ході лекції передбачає, насамперед, перетворення студента з об'єкта навчаючого впливу на суб'єкт активного творчого процесу, забезпечення сприятливих психологічних умов для співпраці викладача та студентів, стимулювання пізнавальної активності.

З метою створення під час лекції сприятливих умов для набуття студентами досвіду демократичної поведінки та комунікативної взаємодії доцільно застосовувати ряд спеціальних прийомів, які стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення і базуються на принципі багатосторонньої взаємодії.

По-перше, активного діалогічного характеру лекції надає полемічний виклад, у ході якого викладач, розкриваючи шлях пошуку істини, супроводжує його запитаннями типу «З чого почати? Чому? На якій підставі? Звідки це випливає?» тощо. Студенти таким чином отримують досвід ведення полеміки.

По-друге, важливо підвищити значущість студентських запитань щодо матеріалу лекції. Для цього: а) виділяти на занятті кілька хвилин для формулювання студентами своїх запитань; б) позитивною реакцією переконати студентів, що їхні запитання не здаються викладачеві недоцільними; в) заохочувати самих студентів до відповіді на запитання

своїх товаришів тощо.

Слід застосовувати такі прийоми, які допомагали б студентам вести запис лекції. Необхідно усно, чи записами на дошці, чи за допомогою ТЗН підкреслювати важливість суттєвих моментів лекції. Наявність для відкритого доступу в бібліотеці чи кабінеті електронного варіанту лекції, до якого входять структурно-смілова схема лекції, копії роздаткового матеріалу, діаграми, схеми, список рекомендованої літератури, питання для обговорення та самостійного вивчення і т.п., створить для студентів сприятливу орієнтовну основу для осмисленого сприйняття викладу замість механічного конспектування, дасть більше простору для самостійної роботи.

Важливим засобом зворотного зв'язку для лектора є перегляд студентських конспектів після лекції, що дасть можливість викладачу врахувати особливості аудиторії, переглянути деякі прийоми пояснення, ввести нові способи викладу матеріалу, внести необхідні корективи в попередньо викладений матеріал тощо.

Актуальними сьогодні є мультимедійні лекції, які забезпечують наочний супровід, тренінг-лекції, інтерактивні дискусії, які забезпечують активну участь студентів в навчальному процесі. Організація мультимедійних лекцій потребує наявності спеціальних аудиторій, де є комп'ютер, проектор, сумісний з наявним програмним, звуковим забезпеченням, екран, можливість затемнення аудиторії, доступ до Інтернету тощо, що потребує значних фінансових витрат. Тому в більшості ВНЗ ця форма мало поширена. Мультимедійні лекції сьогодні в переважній більшості організуються завдяки особистому ентузіазму викладачів та їх творчості. Однією з проблем є невідповідність викладачів, які недосконало опанували комп'ютерні технології. Підготовка презентаційних програм, мультимедійних лекцій потребує істотної підготовки. У вирішенні цього питання може бути цікавою співпраця студентів і викладачів. Студенти, які швидше опановують сучасні комп'ютерні технології, можуть готувати мультимедійні презентації на задану тему, як творчі роботи. Даний вид роботи сприятиме взаємному навчанню студента і викладача, зростанню інтелектуального рівня, побудові партнерських стосунків. Цікавим напрямком у застосуванні сучасних комп'ютерних технологій є інтерактивне спілкування. Фахівці виділяють комп'ютерні інтерактивні дискусії двох категорій: синхронні («чати») і асинхронні (електронна пошта, списки адресатів, Інтернет форуми). Під час синхронних дискусій студенти ефективно спілкуються через Інтернет, а в асинхронних дискусіях спілкування більше нагадує листування. Загалом синхронні інтерактивні дискусії ідеально підходять для дистанційного навчання, асинхронні – для стаціонарного навчання, урізноманітнюючи безпосереднє щоденне спілкування студентів. Найпростішим засобом спілкування є використання електронної пошти –

відправлення студентам повідомлень. Для великих лекційних курсів або тем цей засіб заощаджує чимало часу. Електронні адреси студентів, об'єднані, приміром під назвою «група ПНАМ-2011», відомі як адресні книги, вони можуть бути надзвичайно корисними для великих груп. Розіславши лекційний матеріал напередодні, на лекції-тренінгу, можна активно працювати над його засвоєнням, а не репродуктивно конспектувати лекцію. Складнішою та більш трудомісткою є організація Інтернет-форумів, які реєструють індивідуальну участь студентів у дискусіях. Кожен учасник може ознайомитися з повним текстом дискусії і приєднатися до обговорення. Інтерактивні комп'ютерні бесіди («чати») найбільше потребують ретельного планування, спеціальних комп'ютерних програм і дотримання етичних норм і процедур спілкування. Інтернет-форуми, організація тематичних груп, як творче завдання, можуть організувати власне студенти, а викладач бути учасниками цього процесу. Аналіз дискусій в Інтернет-форумах, тематичних групах може дати картину засвоєння теоретичного матеріалу студентами, вміння толерантного спілкування, ведення дискусії, доказовості своєї позиції тощо.

Важливе місце серед інтерактивних технологій займає тренінгова форма навчання, яка забезпечує ефективне формування свідомої мотивації, необхідних якостей, умінь, навичок, компетентності та є альтернативою лекційного викладу матеріалу. Особливість та переваги педагогічного тренінгу полягають в поєднанні гуманістичних, демократичних принципів, з інтерактивними методами роботи, що дозволяє навчатись у комфортних умовах та залучати більшість учасників до навчально-виховного процесу; створювати ситуації успіху; добровільно брати участь та визначати власний темп розвитку, що забезпечує індивідуальний підхід; швидко застосовувати набуті теоретичні знання на практиці; максимально швидко занурюватись у практичну діяльність, що дозволить бути успішним і конкурентноспроможним у професійній діяльності. Але тренінгова форма роботи залишається епізодичною в навчальному процесі ВНЗ, тому що для організації і проведення тренінгу необхідно відповідно обладнати аудиторії, для створення яких потрібне значне фінансування; необхідні педагоги-тренери, підготовка яких на сьогодні не здійснюється; відсутня мотивація викладача, адже для підготовки занять-тренінгів потрібен значний час, відповідні матеріальні затрати тощо.

Семінарські заняття є однією з важливих форм організації навчального процесу у ВНЗ. Створення демократичного настрою під час проведення семінарських занять є можливим за умови виконання певних правил: чітко формулювати власну точку зору, вести коректний діалог, уникати поспішних висновків, вислухати співбесідника до кінця, зацікавити його власною точкою зору, знайти раціональне зерно в чужій думці, не зловживати часом розмови, досягти спільної думки та захистити

її перед групою. Різноманітні форми спілкування на семінарському занятті можна поділити на кілька типів: а) індивід-колектив; б) парне спілкування; в) групове спілкування.

Індивідуально-колективна форма роботи полягає в тому, що кожний студент повинен висловити власну точку зору, слухачем виступає вся аудиторія і всі присутні висловлюються по черзі. Ця форма організації спілкування є дуже доречною, коли викладач розпочинає низку семінарських занять, представляє у загальних рисах зміст наступної роботи, знайомить студентів зі своєю методичною позицією та вимогами, започатковує обговорення головних правил спільної діяльності та поведінки. Такими правилами є: а) участь у семінарському занятті безпосередньо свідчить про ступінь відповідальності студента за свою професійно-методичну підготовку: кожен працює на своє майбутнє; б) за допомогою можна звертатися завжди й до будь-якого джерела; в) кожен має право голосу, але не слід заважати говорити іншому; г) відповідь на «відмінно» означає, що вона повинна бути чимось відмінною від матеріалів лекції, містити власний творчий внесок студента. Варто також періодично протягом усього циклу семінарських занять з'ясовувати індивідуальні пізнавальні потреби студентів, наявні прогалини; цікавитися їхніми побажаннями; обговорювати перспективи покращення навчального процесу.

Інтелектуальний штурм є одним із прийомів індивідуально-колективної роботи й передбачає генерування понять, викликаних асоціативними зв'язками з даною темою, незалежно від того, наскільки далекими вони здаються на перший погляд. Це – ефективний спосіб уникнення почуття невпевненості в собі, яке гальмує комунікативну активність. Така стратегія поведінки виявляється досить мотивуючою, оскільки цікаві й незвичайні асоціації, наведені одними студентами, заохочують до участі інших, що в цілому надає діяльності творчого характеру.

Раунд – одна з самих простих форм залучення кожного учасника семінару до колективного обміну думками в ході поточної роботи над темою, коли всі студенти по чергово висловлюються протягом обмеженого часу (1–2 хвилини) з приводу запропонованої проблеми.

Нового, більш демократичного звучання можна надати студентським запитанням. Для цього слід пустити по колу аркуш паперу, запропонувавши кожному студенту записати на ньому одне запитання з теми заняття, відповідь на яке цікавить його найбільше чи викликає найбільші труднощі. Після узагальнення всього списку запитання виносяться на дошку. Потім робота може розвиватися у двох напрямках: а) кожен бажаючий відповідає одразу на запитання, в якому він орієнтується найкраще; б) студенти довільно обирають по одному запитанню і протягом короткого часу готують на нього відповідь, з якою

знайомлять усю аудиторію. Можна також поєднати обидва напрямки.

На заключному етапі заняття чи теми доречно здійснити самооцінювання. Воно передбачає, що кожен учасник семінару, називає та коментує одну, на його думку, позитивну й одну негативну сторону заняття. За такої форми зворотного зв'язку викладач отримує чудове підґрунтя для вдосконалення організації навчального процесу, а студенти вчаться формулювати критерії оцінювання та порівнюють власні оцінки з враженнями одногрупників.

Парні форми роботи, також мають декілька варіантів. Відкриті пари утворюються довільно та являють собою діалог з приводу певної проблеми, який відбувається перед усією групою. Співрозмовники можуть дотримуватись як однієї точки зору, так і різних. Аудиторії пропонується оцінити аргументи учасників диспуту. Корисно буде надати такому діалогові форми рольової гри, у якій її учасники висловлюватимуть точки зору, визначені рамками ролі.

У закритих парах студенти обговорюють поставлені проблеми з постійним партнером, як правило, сусідом по парті, не виносячи деталей обговорення на аудиторію. Якщо метою роботи у відкритих парах є демонстрація самого процесу вирішення проблеми, то спілкування у закритих парах спрямоване на досягнення певного результату, спільної думки, яка потім повідомляється іншим.

Особливістю зазначених форм парної роботи є послаблення психологічного напруження, пов'язаного з одноосібним прийняттям рішення, обмін думками відбувається в діалогічній формі, переважно з обмеженою кількістю партнерів або у вигляді гри, коли учасники спілкування виконують функції, які визначені рамками ролі.

Тиск відповідальності за правильну відповідь значно знижується в процесі спільної роботи студентів у малих групах. Це групи по 4–6 осіб, які працюють з однією і тією ж проблемою одночасно протягом певного часу. Задача кожної групи – знайти своє вирішення проблеми і повідомити його решті студентів. Викладач повинен тримати в полі зору всі групи, надаючи конкретну допомогу чи здійснюючи загальний моніторинг. У процесі такої роботи студенти навчаються один в одного, збагачують свій досвід різними варіантами виконання завдання.

Мінігрупи – групи по 2–3 студента, які утворюються для розв'язання протягом 1–2 хвилин нескладних завдань, пов'язаних зі швидким знаходженням з опорою на текст, схему та ін. відповідей на поставлені запитання, формулюванням певного висновку, виконанням короткого тесту тощо.

Групи за інтересами організуються з різною кількістю учасників відповідно до кількості існуючих точок зору на запропоновану проблему. Викладач попередньо знайомить студентів з різними підходами до проблеми і пропонує їм визначитися у своїх уподобаннях і розбитися на

відповідні групи з метою захистити ту чи іншу точку зору. Можна запропонувати групам висловити свої аргументи письмово й розмістити їх в аудиторії на спеціальній дошці для широкого ознайомлення. Така робота є корисною для формування вмінь аргументувати свою точку зору, порівнювати різні позиції, об'єктивно оцінювати свої помилки й уникати їх.

Інколи індивідуальна робота, спілкування в парах і малих групах може поєднуватися в контексті однієї форми – піраміди, яка є багаторівневою формою організації взаємодії на семінарі. Розпочинається вона з виконання спільного для всієї групи завдання індивідуально (5 хвилин). На другому етапі студенти об'єднуються в пари, порівнюють свої записи, з'ясовують спірні питання, розробляють спільний варіант. Третій етап передбачає утворення груп по 4–8 осіб у кожній, перед якими ставиться вже інше, більш складне завдання. У кінцевому результаті один представник від кожної групи отримує необхідний час для демонстрації результатів колективної роботи.

Так, застосування діалогічних форм навчання забезпечує глибше творче засвоєння студентами професійних знань, формує самостійну, усвідомлену й творчу активність у їхній фаховій підготовці; розвиває комунікативні, організаторські й конструктивні вміння, навички й здібності, сприяє формуванню індивідуального стилю фахової діяльності; створює умови для розкриття й розвитку особистості та міжособистісних стосунків, згуртованості студентського колективу, сприяє гуманізації навчання.

Загалом, підсумовуючи ефективність перелічених форм організації спілкування на лекційних та семінарських заняттях, слід особливо відмітити їх соціально значущий гуманістичний потенціал, який неодмінно проросте в наступній діяльності студентів у демократичні когнітивні та поведінкові норми. Адже, як стверджують дослідники в галузі психології, кожна вища психічна функція в процесі розвитку з'являється двічі: спочатку як функція колективної поведінки, а згодом як спосіб індивідуальної поведінки, внутрішній процес діяльності.

Щоб встигати за розвитком сучасного мінливого світу, студенти мають мати високий рівень освіти, а без впровадження сучасних інноваційних технологій це не можливо. Враховуючи те, що існує безпосередній зв'язок між рівнем освіти людини та її професійним та економічним добробутом, впровадження вищезазначених та інших інноваційних технологій в навчальний процес ВНЗ є актуальним питанням. Вирішення цього питання потребує консолідації свідомості, спільних зусиль, мобільності навколо ідеї побудови інноваційного, гуманістичного, демократично орієнтованого освітнього простору, який забезпечить умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості та конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамова А. М. Інтерактивні форми роботи на уроках української мови та літератури / А. М. Адамова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2007. – № 33 (145). – С. 8–10.
2. Занина Л. В. Основы педагогического мастерства / Л. Занина, Н. Меньшикова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 288 с. – (Серия «Учебники и учебные пособия»).
3. Ніколаєнко С. М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Освіта України, 2005. – 319 с.
4. Пуховська Л. П. Сучасні дослідження в галузі педагогічної освіти у країнах Західної Європи / Л. П. Пуховська // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – С. 565–589.